

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94(367:430)“10/11”:32-051HEINRICUS

Ростислав Вацеба

ГЕНРІХ ГОТШАЛКОВИЧ – “КОРОЛЬ” СЛОВ’ЯН І НОРДАЛЬБІНГІВ:
ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ПРАВИТЕЛЯ І ЙОГО ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена політичній діяльності ободритського князя Генріха Готшалковича. На основі писемних джерел досліджено стосунки з герцогами Саксонії Матнусом і Лотарем, данським конунгом Нільсом і ярлом Шлезвігу Канутом, висвітлено політику щодо нордальбінгів та слов’янських народів Полаб’я. Всесторонньо розглянуто політичну систему держави князя Генріха, визначено характер його влади на різних рівнях створеної ним політичної структури і проаналізовано головні механізми, які забезпечували реалізацію князівської влади. Автор доводить, що остання ґрунтувалася не лише на спадкових правах Генріха Готшалковича на ободритський трон, але й на військовому потенціалі князівської дружини, ленно-васальних стосунках з герцогом Саксонії, особистій угоді з нордальбінгами.

Ключові слова: Полаб’я, полабські слов’яни, ободрити, нордальбінги, Генріх Готшалкович.

На сторінках “Слов’янської хроніки” Гельмольда збереглася розповідь про Генріха, сина Готшалка. Влада цього ободритського князя, за словами хроніста з Босау, охоплювала усі слов’янські племена, що проживали між Ельбою та Балтійським морем і “простягалася довгою смугою аж до самої землі полонів” [2, с. 195; 11, р. 72]. З огляду на неабияке територіальне зростання Ободритської держави за часів князювання Генріха, як і швидкий розпад цього державного утворення незадовго після його смерті постає питання про чинники цих процесів, що й визначає наукову актуальність комплексного дослідження політики Генріха Готшалковича і механізмів її реалізації. Вирішення цього питання сприятиме дослідженню механізмів формування і розвитку політичних утворень середньовічної Європи загалом та кращому розумінню загальної спрямованості державотворчих процесів у Слов’янському Полаб’ї зокрема.

Політична діяльність князя Генріха вивчалася, переважно, в межах загальних досліджень з історії полабських слов’ян (праці Людвіга Гесебрехта [25, с. 185-212], Вільгельма Богуславського [22, с. 513-552], Адольфа Павінського [18, с. 147-150], Казимира Ваховського [31, с. 112-114], Артура Шрейтера [29, с. 131-138]) та політичної історії ободритів (монографія Адама Турашевича [30, с. 167-187], відповідний розділ якої наразі є найбільш комплексним дослідженням на дану тематику). Окрім згаданих вище дослідників, свої погляди на організацію системи влади в Ободритській державі цього періоду висловлювали також Вольфганг Фрітце [24], Лех Лецієвич [27], Герард Лябуда [26], Микола Рудь [20], Володимир Ронін та Борис Флоря [19]. І все ж, держава Генріха Готшалковича, як і сама постать цього князя, ще не дочекалися спеціального дослідження. А, тим часом, наявність невикористаного дослідницького потенціалу в середньовічному наративі Гельмольда про діяльність Генріха і його наступників створює широке поле для наукових студій і дозволяє поглянути на окремі аспекти представленої проблеми під новим кутом зору.

Метою цієї статті є спроба відобразити політику правителя і характер його влади на різних рівнях створеної ним політичної структури, відобразити такою мірою, якою це дозволяє змістове наповнення текстів писемних джерел.

Генріх Готшалкович був молодшим сином ободритського князя Готшалка [2, с. 181; 11, р. 47], народженим від данської принцеси [2, с. 180; 11, р. 46; 1, с. 84; 12, р. 194] Сірід (“Siritha”) [15, р. 412; 30, с. 145; 29, с. 131] невдовзі після їхнього одруження у 1053/55 р. [30, с. 174]. Після вбивства Готшалка (1066 р.) в країні спалахнуло антихристиянське повстання. Хроніки Адама Бременського і Гельмольда розповідають про ганебне вигнання з Микилинбургу–Велеграду (головного міста ободритів) доньки данського короля [2, с. 180; 11, р. 46; 1, с. 84; 12, р. 194]. Малолітній Генріх, як припускають дослідники, ще до цього був змушений втікати до Данії [2, с. 181; 11, р. 47], де виховувався при дворі свого дідуся Свена Естрідсена [30, с. 174].

З тексту “Діань данів” Саксона Граматика випливає, що Генріх згодом успадкував в Данії чималі володіння – придане своєї матері [15, р. 412]. Очевидно, цих володінь було цілком достатньо, щоб через багато років зібрати певну кількість кораблів, на чолі ледунгу напасти на Ольденбург–Стариград і пограбувати прибережні райони Ободритського князівства [2, с. 192; 11, р. 66]. Гельмольд вбачав причину походів Генріха Готшалковича в тому, що князь-язичник Крут заборонив

йому повертатися до Ободритського князівства [2, с. 192; 11, р. 66]. Цілком можливо, що повернення Генріха на батьківщину автоматично означало набуття ним прав на спадкові володіння свого роду, адже старший син Готшалка Будивой (“Buthue”) був вбитий за наказом Крута [2, с. 184; 11, р. 52] 8 серпня 1074/75 (1071?) р. [докладніше про дискусії навколо датування цієї події див.: 30, s. 161]. В кожному разі, Генріх, очевидно, не ставив вимоги повернення трону. Зайвим було б говорити про можливі наслідки подібних походів. Тож коли Генріхові грабіжницькі набіги повторилися ще двічі, ободритський князь Крут звернувся до Готшалкового сина з пропозицією миру [2, с. 192; 11, р. 66].

Якщо вірити розповіді Гельмольда, Крута не залишали сподівання позбутися небезпечного супротивника тепер вже завдяки підступу. Хроніст з Босау згадує, що під час бенкетів Крут “випробовував його [Генріха] дух” (“*animum eius explorabat*”) [2, с. 192; 11, р. 66]. Якщо це повідомлення, звичайно, не є цілковитою вигадкою, спрямованою на виправдання подальших дій Генріха Готшалковича, то в згаданих “випробуваннях духу” можна би було вбачати спробу спровокувати Готшалкового сина на слова чи дії, які би поставили його поза слов’янським правом. В такому випадку стає зрозуміло, чому вихованому в Данії Генріху, котрий, очевидно, слабо знав ободритські звичаї, “не вистачало ні розуму, ні хитрості, щоб вберегти себе від небезпеки” [2, с. 192; 11, р. 66]. Однак у Генріха з’явився несподіваний союзник – Крутова жінка Славіна. Вона щоразу попереджала сина Готшалка про підступи, які проти нього готуються і, зрештою, допомогла йому вбити старого князя. Коли після влаштованого Генріхом бенкету п’яний Крут, зігнувшись, виходив з приміщення де відбувалося святкування, невідомий Гельмольду данець (ймовірно, з дружини Генріха) одним ударом сокири відрубав Крутові голову. Після цього Генріх і Славіна одружилися [2, с. 192; 11, р. 66-67].

Правдоподібність наведеної вище цієї історії частково ставить під сумнів одне питання: чому князь Крут не діяв щодо Генріха Готшалковича з позиції сили якщо мав можливість “випробовувати його волю”? Поясненням могли би бути гарантії особистої безпеки для Генріха, надані Крутом під присягою в момент їхнього примирення. На думку Адама Турашевича, ободритський князь боявся, що відкрите вбивство Генріха стане початком громадянської війни чи викличе зовнішню інтервенцію [30, s. 172]. Або ж довелося б визнати, що в Ободритському князівстві за часів Крута, правитель не міг когось вбити, не маючи на це формальних підстав. В кожному випадку слід зважити на те, що Крут прийшов до влади на хвилі антихристиянського повстання і попри наявність особистого контролю над ключовими градами князівства (“*municiones quas ante habuit Cruto*”) [2, с. 192; 11, р. 67], намагався представити свої вчинки як реалізацію волі народу, а себе як захисника язичницької релігії, а отже й тісно пов’язаного з нею традиційного права.

Під 1093 роком у “Хроніці” Саксона Анналіста і Гільдесгеймських анналах збереглася згадка про переможний похід Саксонського герцога Магнуса, в ході якого він захопив 14 градусів повсталих слов’ян [9, р. 486; 4, с. 440; 5, р. 49]. Окремі дослідники вважали цю подію ймовірною передумовою повернення Генріха Готшалковича до Ободритського князівства [30, s. 171] (про що вже йшлося вище), а вбивство Крута відносили до початку XII ст. [22, s. 514; 31, s. 112]. Однак, на нашу думку, свідчення Саксона Анналіста та автора Гільдесгеймських анналів можна легко співставити з іншою частиною тексту “Слов’янської хроніки”. Адже, за словами Гельмольда, Генріх після смерті Крута встановив контроль над Ободритським князівством шляхом захоплення системи фортифікаційних укріплень – Крутових градусів [2, с. 192; 11, р. 67]. Очевидно, що син Готшалка прибув з Данії зі своєю дружиною, до якої при потребі міг долучити більшу данську допомогу. З іншого боку, сумніви К. Ваховського та А. Турашевича у здатності Генріха відразу заволодіти усіма землями Ободритського князівства [30, s. 172-173; 31, s. 112] виглядають доволі обґрунтованими. Адам Турашевич спробував обмежити первинні володіння Генріха лише землями *вагрів* і, можливо, *полабів* [30, s. 173]. Однак, на нашу думку, цілком виправданим було би припущення, що відразу після вбивства Крута, яке мало відбутися у тому ж 1093 році, Генріх отримав військову допомогу від свого двоюрідного брата герцога Саксонії Магнуса. В такому разі повідомлення Саксона Анналіста і автора Гільдесгеймських анналів про захоплення Магнусом 14-ти слов’янських градусів та повідомлення Гельмольда про захоплення Генріхом Крутових градусів слід розглядати лише як різні інтерпретації тієї самої події. Цілком можливо, герцог особисто брав участь в поході, що й знайшло відображення у текстах саксонських хроністів. Для об’єднаного війська Генріха і Магнуса захоплення усіх ключових центрів Ободритського князівства в умовах дезорієнтації прихильників Крута не мало скласти великих проблем. Відразу після цього новий ободритський князь присягнув на вірність герцогу Магнусу і уклав союз з *нордальбінгами* [2, с. 193; 11, р. 67] (докладніше про правове наповнення цих подій йтиметься далі).

Невдовзі в Ободритському князівстві спалахнуло повстання, спричинене звісткою про прихід до влади християнина і, ймовірно, спробою змінити законодавство та запровадити нові податки на користь князя (“...qui dicat subiacendum Christianis legibus et tributa principibus solvenda...”) [2, с. 193; 11, р. 67]. За часів Крута державну скарбницю суттєво поповнювали “утиски” *нордальбінгів* (“...Nordalbingorum populus, quos Cruto vehementer attriverat...”) [2, с. 193; 11, р. 67], завоювання яких було одним з найбільших досягнень князя-язичника. Але примирення Генріха Готшалковича з *нордальбінгами* кардинально змінювало ситуацію. Тепер, коли *північні сакси* стали союзниками князя-християнина і опорою його влади, утримання державного апарату (в першу чергу, князівської дружини) мало здійснюватися за рахунок *ободритів*. Така політика князя Генріха була закономірною і передбачуваною (в тому числі для слов’ян), адже через різницю у віросповіданні, після вбивства Крута, йому було б дуже важко в перші роки правління, реалізувати свою владу над ободритами інакше, як з позиції сили і примусу.

Повсталі слов’яни були очолені кимось, відомим своєю ненавистю до християн [31, с. 112; 2, с. 193; 11, р. 67]. Тим часом Генріх отримав допомогу від *нордальбінгів* і герцога Магнуса, котрий особисто очолив саксонське військо [10, р. 395; 2, с. 193; 11, р. 67-68]. Вирішальна битва відбулася на Сміловському полі (сучасне м. Schmilau неподалік Ратцебурга [18, с. 147; 29, с. 132]) в землі полабів. За словами Гельмольда, впродовж цілого дня велися переговори, а тим часом герцог Магнус нетерпляче чекав на підмогу. Тож битва розпочалася лише під вечір і повсталі слов’яни, засліплені сльозами Сонця, що заходило, були переможені [10, р. 395; 2, с. 193; 11, р. 68]. У битві, а, особливо, під час втечі, ймовірно, загинуло чимало ворогів Генріха, адже далі слов’яни не чинили опору і погодилися сплачувати данини [2, с. 193; 11, р. 68].

Дискусійним залишається питання, які саме слов’янські племена виступили проти Генріха? У згаданих Гельмольдом “слов’янських народах, а зокрема тих, котрі проживають на південь і схід” [2, с. 193; 11, р. 67] К. Ваховський вбачав *хижан*, *черезп’ян*, “глинян” (*лінонів*) і “народи колишнього Велетського союзу” [31, с. 113]. Але в такому випадку виникають проблеми з обґрунтуванням мотивації повсталих. Адже перелічені вище “племена” за винятком, можливо, *лінонів*, не входили до Ободритського князівства Крута (щодо *хижан* і *черезп’ян* це доволі переконливо довів А. Турашевич [30, с. 166-167]), а відтак у 1093 р. не стали складовими держави Генріха (сформованої шляхом захоплення “Крутових градів”). Тож “з’явитися серед них” [2, с. 193; 11, р. 67] зі своїми податковими вимогами новий князь також не міг. Зважаючи на це більш вірогідним виглядає ототожнення “сходу” з землею *ободритів*, а “півдня” з землею *полабів* [30, с. 175].

Між 1100-м і 1113-м роком Генріх Готшалкович здійснив похід на *брежан* і *стодорян-гаволян*. Окремі дослідники були схильні пов’язувати цю подію з чотиримісячною облогою Бранденбурга маркграфом Північної марки Удом у 1100–1001 рр. [23, с. 89; 30, с. 179], інші ж датували похід 1107-м [22, с. 523] чи 1112-м роком, вважаючи його причиною намагання південновелетських племен унезалежитись від влади маркграфа Рудольфа [18, с. 149], або страх Генріха перед можливим зростанням їхньої могутності [30, с. 114]. В кожному разі, після довгої облоги Гавельбурга, Генріх Готшалкович отримав від *південних велетів* заручників [2, с. 196; 11, р. 73], формально включивши їхні землі до складу своєї держави. Під час походу син Генріха Мстивой на чолі невеликого загону, що складався з трьохсот слов’ян і двісті саксів пограбував плем’я *лінонів*, а на зворотній дорозі, після запеклої битви взяв у полон їхнього князя [2, с. 196; 11, р. 73].

“Діяння данів” Саксона Граматика містять розповідь про конфлікт Генріха Готшалковича з данським конунгом Нільсом-Ніколасом (наймолодший син Свена Естрідсена був дядьком ободритського князя). Коли останній неправомірно привласнив собі Генріхову спадщину по мамі, ободритський князь почав пустошити прикордонні землі Данського королівства [15, р. 412]. Нільс відповів походом. Данський флот, очолений самим конунгом, був спрямований на землі *лотичів* (очевидно, *хижан* чи *черезп’ян*), або вагрів (наявність альтернативних версій обумовлена тут розбіжностями у трактуванні назви “Liutcham” [15, р. 412]: упорядник латинського тексту “Діянь данів” Альфред Гольдер, а до нього – Л. Гесбрехт, ототожнювали цю назву з Лютенбургом (Lütjenburg) [25, с. 196; 15, р. 702] у сучасній Східній Гольштинії, в той час, як автор польського перекладу хроніки Саксона Граматика – Ян Волускі вважає, що тут йшлося про *лотичів* [14]). Туди ж сухопутним шляхом мала прибути кіннота на чолі з ярлом Шлезвігу Ейліфом [15, р. 412]. Але Генріх Готшалкович зумів підкупити Ейліфа і замість цінної допомоги Нільс отримав лише гінця з вибаченнями [15, р. 413-414]. Тож, коли ободритське і данське військо зустрілися на полі бою, в розпорядженні данського конунга була лише піхота. Саксон Граматик залишив докладний опис цієї битви. В ній брала участь тільки частина ободритського війська, а саме, кіннота. Це зробило сили

Генріха більш маневреними, внаслідок чого данці зазнавали значних втрат і, зрештою, були змушені відступати. Поразку Нільсового війська довершила паніка, яка охопила данів, коли вони почали грузнути в болоті. Битва відбувалася недалеко від моря, бо частина воїнів Нільса все ж зуміла добігти до кораблів і врятуватися втечею [15, р. 412-414].

Після перемоги над Нільсом Генріх продовжував грабувати данське прикордоння, нападаючи навіть на Шлезвіг [15, р. 415]. Тим часом, замість відкликаного Ейліфа, котрого за наказом Нільса позбавили усіх маєтностей, новим ярлом Шлезвігу став Канут Лавард [15, р. 415, 416] (племінник Нільса, двоюрідний брат Генріха Готшалковича, а згодом – зять Київського князя Мстислава, сина Володимира Мономаха [17, с. 460]). Канут, як випливає з тексту “Діянь данів”, зумів перетягти на свій бік *нордальбінгів* (у тексті йдеться про “сусідів [Генріха], з якими в нього були мирні стосунки” [14; 15, р. 416]) і, отримавши від Генріха зневажливу відповідь на пропозицію миру, напав на град, де перебував ободритський князь. Генріх врятувався втечею, переправившись на інший берег річки, а військо Канута спустошило град і його околицю [15, р. 416-417]. Наступний похід Канута Лаварда настільки ослабив сили Генріха Готшалковича, що, коли ярл Шлезвігу вдруге запропонував мир на тих самих умовах, ободритський князь прийняв його пропозицію з великою вдячністю і, після довгої розмови, погодився продати свої володіння у Данії Нільсу [15, р. 417-418]. А згодом, за словами Саксона Граматика, бажаючи винагородити Канута, Генріх Готшалкович мав під присягою заповісти йому ободритський трон [15, р. 418].

Описану вище перемогу князя Генріха над конунгом Нільсом в історіографії прийнято відносити до 1113 р., а отримання Канутом Лавардом ярлства у Шлезвігу – до 1115 [30, s. 166-167; 25, s. 197; 29, s. 134-135], рідше – до 1119 року [28].

За умови, що данський конунг спрямував свій флот до берегів *люттичів*, окреслена хронологія потребувала би узгодження з історією їхніх земель. В межах зазначених хронологічних рамок тут мала відбутися подія, яка могла вплинути на хід протистояння ободритського і данського правителів. Під 1114 р. Саксон Анналіст повідомляє, що “герцог Саксонії Лотар вирушив у похід проти слов’янина Думара і його сина, примусив їх здатися. З дивовижною легкістю він оточив також Рюгенського князя, котрий прибув воювати з ним. Побачивши себе оточеним, останній попросив герцога про мир і переговори, дав свого рідного брата, як заручника, пообіцяв великі гроші і присягою підтвердив свою вірність” [9, р. 550; 4, с. 493]. З огляду на участь у військових діях Рюгенського князя, запропонована Вольфгангом Брюске і підтримана А. Турашевичем та А. Шрейтером ідентифікація Думара, як *хижанського* чи *черезп’янського* князя [23, s. 92; 30, s. 183; 29, s. 135] виглядає цілком правдоподібною. Якщо прийняти цю тезу разом з датуванням походу Нільса і перемоги Генріха на 1113 р., то можливі тільки два пояснення інтервенції герцога Лотаря на землі, які за рік до цього були підконтрольні Генріху Готшалковичу: або Лотар, діючи в інтересах данського конунга, чи з інших міркувань, вів війну якщо не безпосередньо проти ободритського князя, то проти підлеглих йому племінних князів, або ж, як це пропонує А. Шрейтер, у 1114 р. *хижани* і *черезп’яни* унезалежились від влади Генріха Готшалковича [29, s. 135]. Зважаючи на перманентні війни останнього з *руянами* (про це – далі), активна підтримка Думара рюгенським князем виразно свідчить не на користь першого припущення. До того ж, незрозумілими були б причини конфлікту Лотаря з Генріхом. Натомість, якщо прийняти другий варіант, то постає питання, чому *хижани* і *черезп’яни* не повстали на рік раніше, адже військова присутність данів суттєво полегшила б їхнє завдання. Сумнівно також, що Генріх продовжував би нападати на Данію в умовах відокремлення двох східних племен, данина від яких, ймовірно, мала значно перевищувати прибуток від відібраних Нільсом володінь у Данії.

Ситуація виглядала би зовсім інакше, якщо припустити, що битва Генріха з Нільсом відбулася після 1114 р. А це цілком можливо, адже достеменно невідомо, скільки часу минуло від невдалого походу Нільса до отримання Канутом Лавардом ярлства у Шлезвігу (друга подія могла відбутися у 1115–1119 рр., перша ж – від 1114 р. до 1118 р.) В такому випадку, матимемо наступну картину: приєднання земель *хижан* і *черезп’ян* до держави Генріха Готшалковича стало результатом походу герцога Лотаря (1114 р.) А до цього зазначені племена в особі князя Думара були залежними від князя *руян*. Очевидно, данський конунг вважав новоприєднані землі “слабким місцем” Генріхового князівства, не без підстав розраховуючи на антиободритські настрої *хижан* і *черезп’ян*. Це пояснює, чому конунг Нільс скерував свій флот саме на землі *люттичів*, а не *ободритів*. Найбільш вірогідним часом кульмінаційного моменту цього походу слід було б вважати 8–10 серпня (зі слів Саксона Граматика відомо, що третій день битви припав на день св. Лаврентія [15, р. 414]) 1114-го чи 1115-го року, коли головні сили Генріха ще перебували на новоприєднаних територіях. Адже тільки

за таких умов кіннота Ейліфа мала би, принаймні, невеликі шанси, “пронісшись над землями” *вагрів* і *ободритів* (ядром держави Генріха), зустрітися з Нільсом на лютицькому березі, як того хотів данський конунг [14].

Натомість, якщо похід Нільса був спрямований на Вагрію, як це пропонував Л. Гесебрехт [25, s. 196], датування його 1113-м роком викликало би значно менше застережень, що, проте, не виключає можливості віднесення цієї події до більш пізнього часу.

Серія поразок, завданих Генріху Канутом Лавардом на завершальному етапі війни з Данією, могла призвести до виходу з-під влади ободритського князя *хижан* і *черезп'ян*. З огляду на те, що Генріх Готшалкович знову володів їхніми землями вже перед початком походу на *руян* (на це виразно вказує розповідь Гельмольда [2, с. 196; 11, р. 74]), відновлення контролю над північними лютичами могло бути пов'язане з подіями 1121 р., коли герцог Саксонії Лотар здійснив похід на слов'янського князя Святополка. За словами Саксона Анналіста, Лотар захопив низку градів, серед яких найгарнішим і найбагатшим був Кіцин [4, с. 505; 9, р. 568]. Тож Святополк, ймовірно, був князем *хижан* [30, s. 184]. Окремі дослідники вважали його сином місцевого князя Думара [29, s. 135, 258], інші ж ототожнювали зі згаданим у Старих краківських (Сьвентокшиських) анналах Святополком, “князем одерським”, котрий загинув у 1122 р. [13, р. 774], чи з майбутнім ободритським князем Святополком Генріховичем [29, s. 258] (останнє припущення виглядає менш ймовірним [30, s. 184], адже в такому випадку або Святополк мав повстати проти власного батька [29, s. 258], або ж похід Лотаря мав бути спрямований на підтримку Канута Лаварда у війні з Генріхом Готшалковичем, котру слід було б тоді відносити до 1121-го року).

Важливим напрямком зовнішньої політики Генріха Готшалковича була боротьба з *руянами*. Окремі дослідники вбачали у ній черговий виток протистояння ободритського роду Готшалка з “ранським родом Крута” [18, с. 148] (походження останнього з о. Рюген є, однак, недостатньо обґрунтованим). З іншого боку, ободрито-руянські війни могли бути наслідком анексії Генріхом Готшалковичем хижанських і черезп'янських земель у 1114 році, як це пропонує Адам Турашевич [30, s. 183]. Адже дії ободритського князя не лише зупинили територіальну експансію князівства руян на континент, але й створювали неабияку загрозу для торгівлі ругійських міст, котрі тепер були відрізані від континенту [30, s. 183].

У “Слов'янській хроніці” збереглася розповідь про похід руян на Старий Любек – столицю держави Генріха Готшалковича. Частина дослідників датували цю подію 1110-м роком, хоча А. Турашевич, виходячи зі свого бачення причин конфлікту, відносив її до часу після 1114-го року [30, s. 184]. Ранські кораблі піднялися вверх по р. Травні і несподівано взяли в облогу Любек [2, с. 194; 11, р. 70]. Князь Генріх, який на той час перебував з дружиною у місті, зумів потай вибратися з оточення і вранці четвертого дня повернувся з військом гользатів. Відбулася битва, в якій загинуло чимало *руян*. Після цього мешканці о. Рюген погодилися платити Генріхові данину [2, с. 195; 11, р. 71-72], але мир тривав недовго, бо вже в 1123 р. від їхніх рук загинув син Генріха Вальдемар [2, с. 196; 11, р. 73; 29, s. 136].

У відповідь ободритський князь здійснив похід на о. Рюген, який став апогеєм могутності його держави. Очевидно, Генріх запросив до походу усі підвладні йому племена, адже на березі моря з-поміж рядів слов'янських воїнів “...одні лиш князі (“*duces*”) вийшли, щоб привітати короля...” [11, р. 75]. Тож коли взимку 1123–1124 р. [23, s. 93; 30, s. 185; 29, s. 136-137] “поділене на знамена і ряди” військо ободритського князя по кризі перейшло замерзлу протоку і опинилося на острові, руянський жрець, що вів переговори від імені свого народу спершу запропонував 400 марок, тоді – 800, а коли й після цього побачив незадоволення в рядах Генріхових воїнів, кинувся в ноги синові Готшалка і сказав: “Не гнівайся, о пане, на рабів своїх. Ось вся земля наша перед твоїми очима, користуйся нею, як забажаєш, всі ми в твоїх руках, щоб ти нам не призначив, все тобі віддамо” [2, с. 197-198; 11, р. 76]. Генріх взяв заручників і узгодив з руянами суму контрибуції – 4400 марок. Приводом до другого походу Генріха на о. Рюген (взимку 1124–1125 р. [23, s. 93; 30, s. 185; 29, s. 137]) стало звинувачення руян у невиконанні половини контрибуції [2, с. 198; 11, р. 77]. Цього разу в поході брав участь і герцог Лотар. Однак, через несподіване потепління і швидке таяння криги військо, що вже переправилося на острів, було змушене спішно повернутися на материк [2, с. 198; 11, р. 77]. Невдовзі, 22 березня 1127 р. [23, s. 235], Генріх Готшалкович помер [2, с. 198; 11, р. 77], чи був вбитий за невідомих обставин [10, р. 396]. Місцем поховання “короля слов'ян і нордальбінгів”, ймовірно, стала церква св. Михайла у Люнебурзі [10, р. 396].

Аналіз писемних джерел дозволяє розкрити ключові механізми, які забезпечували функціонування держави Генріха Готшалковича на різних рівнях створеної ним політичної

структури. Без сумніву, остання була складним поєднанням владних інститутів зовсім різних систем політичної організації.

Як впливає з досліджень Освальда Бальцера, від часу присяги на вірність герцогу Магнусу (1093 р.) стосунки Генріха Готшалковича з саксонським герцогом мали набрати звичного для тогочасної Західної Європи ленно-васального характеру [21, s. 149]. Наслідки цього добре простежуються в подіях, що мали місце після вбивства ободритського князя Святополка Генріховича і загибелі його малолітнього сина Свініка (Свена / Звінька / Дзвенислава) – останнього нащадка Генріха Готшалковича. Тоді, оминувши Генріхового племінника Прибислава Будивойовича [11, р. 97; 29, s. 143; 31, s. 116; 21, s. 151], герцог Лотар продав ободритську корону Кануту Лаварду [2, с. 210; 11, р. 97; 15, р. 418], “reseritque eum in hominem” (отримавши його [Канута], як свою людину) [11, р. 97]. Сам факт переходу формальних прав на Ободритське князівство до герцога Саксонії добре корелюється з принципом повернення лена сюзеренові після вигасання роду першого васала [21, s. 149] і цілковито суперечить слов'янському праву, відповідно до якого Прибислав Будивойович, як старший внук Готшалка, мав би більше прав на трон, ніж, навіть, сини Генріха.

Однак, те, що з точки зору західноєвропейського права Ободритське князівство було леном Саксонського герцога, зовсім не означало, що останній контролював ці землі. Джерела свідчать про протилежне. Так, зокрема, для встановлення контролю над більшою частиною володінь покійного Генріха, Канут Лавард, окрім інвестиції з рук Лотаря, потребував ще згоди вагрьського віча (а саме так К. Ваховський та О. Бальцер трактували уривок з “Життя св. Канута”: “...Deinde et a principibus et a plebe cum honore suscipitur, cum reverencia tractatur, et cum communi assensu eius dominio Sclavia committitur ...” (потім і першими, і простими людьми з честю прийнятий, з благоговінням потрактований і з загального схвалення своїми слов'янськими володіннями наділений) [31, s. 116; 21, s. 151; 16, р. 13]) і збройної допомоги *гользатів*, завдяки якій стало можливим підкорення земель *полабів* і *ободритів* [2, с. 210; 11, р. 97]. З огляду на сказане вище, поширене серед польських дослідників твердження про опертя влади Генріха, головню, на зовнішньополітичний чинник – допомогу саксонських герцогів [30, s. 177, 181, 187; 31, s. 115; 18, с. 149] потребує часткового перегляду.

В контексті пошуку внутрішніх механізмів влади Генріха Готшалковича ключового значення набуває питання про місце *нордальбінгів* у політичній системі його держави. Етнонімом “нордальбінги” Гельмольд окреслював саксонські племена, що проживали на північ від гирла Ельби: *дітмаршів*, *гользатів* і *штурмарів* [2, с. 207; 11, р. 92]. Задовго до досліджуваного тут періоду, в 798 р. ці племена були переможені об'єднаним військом *ободритів* і *франків* на чолі з князем Дрожком [7, р. 105; 8, р. 104; 6, р. 82; 3, с. 444-445] і переселені до внутрішніх районів імперії Каролінгів [31, s. 58]. Згодом північні сакси повернулись до рідного краю, але після 1066 р. їхні землі завоював князь Крут [2, с. 184; 11, р. 52-53; 30, s. 163].

В історіографії часто можна зустріти твердження про повернення Нордальбінгії Саксонському герцогству в 1093-му році [22, s. 514; 18, с. 147; 29, s. 132]. Однак, аналіз тексту “Слов'янської хроніки” дозволяє заперечити цю тезу. Адже, по-перше, за словами Гельмольда, Генріха називали королем “у всій землі слов'янській і нордальбінзькій” [2, с. 195; 11, р. 72]. По-друге, якщо припустити, що в момент складання оммажу Магнусу, Генріх Готшалкович таки повернув саксонському герцогу Нордальбінгю, стає абсолютно незрозуміло, на яких підставах князь ободритів скликав після цього весь народ цієї землі [31, s. 112; 25, s. 186] (“...Nordalbingorum populous... convocavit in unum...”) [2, с. 193; 11, р. 67] і укладав з ними “союз, якого ніяка воєнна невдача не могла б розірвати” [2, с. 193; 11, р. 67]. По-третє, чимало світла на хронологію включення Нордальбінгії до політичної структури Саксонського герцогства проливає співставлення “Слов'янської хроніки” Гельмольда з повідомленням Саксона Анналиста: перше джерело розповідає про похід невідомих слов'ян-розбійників на землю *штурмарів* і пограбування передмістя Гамбурга, про смерть “графа цієї області Готфрида” і призначення Лотарем нового графа – Адольфа з Шауенбурга [2, с. 194; 11, р. 69-70], тим часом, як автор другого джерела, датуючи цю подію 1110-м роком, називає вбитого Готфрида лише “графом Гамбургу / comes de Hammaburh” [4, с. 486; 9, р. 543]. По-четверте, розповідаючи про події 1126 р., Гельмольд пояснює неучасть слов'ян у конфлікті герцога Лотаря з Конрадом Гогенштауфеном доброзичливим ставленням князя Генріха “до графа Адольфа і до сусідніх (et contiguos) народів Нордальбінгії” [2, с. 202; 11, р. 83-84] (навіть якщо припустити, що прикметник “сусідніх” стосувався тут не земель Адольфа, а володінь самого Генріха, вживання сполучника “і” все одно вказуватиме на непідконтрольність Нордальбінгії графові Гамбурга). І лише до 1131 р. відноситься перша згадка Гельмольда про “графство в нордальбінзькій

землі”, яке успадкував Адольф, молодший син згаданого вище графа Адольфа [2, с. 210; 11, р. 98]. Приблизно тоді ж тут мали з’явитися “поселення і служби”, які після 1137 р. отримав разом з графством Нордальбінгії Генріх з Бадвіду [2, с. 215; 11, р. 106].

Сказане вище дозволяє припустити, що землі *нордальбінгів* ще в 1093 р. були віддані в управління ободритського князя Генріха Готшалковича, як додаток до його лену, а поширення на них безпосередньої адміністрації саксонського герцога в особі графа Гамбурга відбулося лише після смерті Канута Лаварда (6 січня 1131 р. [17, с. 460]) Важко сказати, чи укладення Генріхом угоди з *нордальбінгами* у тому ж 1093-му році означало визнання ободритським князем незалежності їхнього краю, як це стверджував А. Турашевич [30, с. 174]. В кожному разі, згадка Гельмольда про іменування Генріха королем у нордальбінзькій землі вказує на те, що останній володів верховною владою над народами Нордальбінгії впродовж тривалого часу.

Очевидно, додаток до лену був так само непідконтрольний тому, хто його надавав (герцогу Магнусу), як і сам лен. Тож в межах держави Генріха Готшалковича сформувалися нетипові для тогочасної Європи (кінця XI ст.) договірні відносини ободритського князя з північними саксами. В їхній основі мала лежати особиста угода короля з усіма народами Нордальбінгії, укладена на загальному зібранні останніх. В обмін на визнання над собою королівської влади Генріха і зобов’язання надавати йому військову допомогу, *нордальбінги*, ймовірно, були звільнені від сплати податків (Гельмольд не згадує *штурмарів*, *дітмаршів* чи *гользатів* серед народів, котрі приносили Генріху данину [2, с. 195; 11, р. 72]) і, можливо, отримали від ободритського князя гарантії невтручання у їхні внутрішні справи. Договірний характер визначав рівноправність стосунків народів Нордальбінгії і їхнього короля. Як впливає з тексту “Слов’янської хроніки”, нордальбінзькі воїни володіли правом голосу при вирішенні важливих військових і політичних питань (це суттєво вирізняло їх з-поміж більшості підданих Генріха Готшалковича). Так, коли взимку 1123–1124 рр. руяни запропонували князю Генріху 200 марок за мир, він скликав збори свого війська і звернувся до нордальбінгів зі словами: “...якщо ви постановите, що потрібно прийняти, я прийму, якщо постановите відмовити, я відмовлю” [2, с. 197; 11, р. 74-75]. Більше того, якщо вірити словам Гельмольда, волі нордальбінзьких воїнів мало виявитися достатньо, щоб після смерті князя Генріха примирити його синів “поділивши між ними [батькові] землі” [2, с. 208; 11, р. 94-95].

Джерела не дають можливості однозначно встановити хто саме виступав суб’єктом цієї угоди з боку *нордальбінгів*: усі вільні мешканці Нордальбінгії, чи лише їхня еліта. На користь останнього припущення міг би свідчити склад *гользатського* війська, котре, очолене князем Генріхом, перемогло *руян* під стінами Старого Любека. Запорукою перемоги тоді, за словами Гельмольда, стала несподіваність нападу *північних саксів*, адже *руяни* спершу сприймали їхню атаку, як наближення своєї *кінноти* (“*equites*”) [2, с. 195; 11, р. 71] (вершниками, очевидно, могли бути лише найбагатші з-поміж *гользатів*). З іншого боку, на думку К. Ваховського, 1600 найхоробріших мужів нордальбінзьких, котрі взяли участь у переможному поході на о. Рюген [2, с. 196; 11, р. 74], були народним ополченням *гользатів* і *штурмарів* [31, с. 114]. До того ж, важко повірити, що Генріх Готшалкович з одною лише військовою елітою народів Нордальбінгії наважився б вирушити в похід на *брежан* і *гаволян* [2, с. 196; 11, р. 73]. Правильність першого припущення підтверджує і незастосування Гельмольдом терміну “лицар”, чи аналогічних соціальних означень стосовно відомих йому *нордальбінгів*, котрі жили в 20-х рр. XII ст. А такими були Маркрад, котрому архієпископ Адальберт доручив заопікуватися проповідником Віцеліном, і Дазо, підступ якого став причиною смерті князя Святополка Генріховича. Першого автор “Слов’янської хроніки” називає “людиною, достатньо могутньою (*prepotenti viro*)” [2, с. 207; 11, р. 93], а другого – просто, “багатієм з Гользатії (*predivitis de Holzatia*)” [2, с. 209; 11, р. 95].

Тож результатом угоди князя Генріха з *нордальбінгами* стало фактичне перетворення останніх на чимале резервне військо – важливу внутрішню опору влади ободритського князя, яка й забезпечила останньому можливість захопити і довгий час утримувати під своєю владою більшу частину Слов’янського Полаб’я. В такому разі стає зрозуміло, чому після смерті Канута Лаварда і поширення влади гамбурзького графа на землі північних саксів, держава Генріха Готшалковича вже ніколи не відродилася. Про особливе значення нордальбінзького війська в системі влади держави Генріха Готшалковича свідчить ще один факт: коли Кануту Лаварду вдалося перетягти *нордальбінгів* на свій бік, військовий потенціал Генріхової держави доволі швидко вичерпався, а ободритський князь, котрий до того переміг у битві данського короля, не те що не наважувався на бій, але боявся навіть обороняти свої гради [15, р. 416-417].

Військовий потенціал народів Нордальбінгії служив, головню, для посилення зовнішньополітичних позицій держави і утримання в її орбіті віддалених князівств, на зразок *брежан, гаволян, лінонів, хижан, черезп'ян* чи *руян*, відносини з якими обмежувалися, взяттям заручників і виплатою данин. Вхідження цих князівств до держави Генріха Готшалковича, ймовірно, майже не впливало на внутрішню структуру їхніх політичних систем (останні могли спиратися як на дружини місцевих князів (*гаволяни*), так і на давні племінні інститути (*руяни*)).

Важливим механізмом реалізації влади у державі Генріха Готшалковича була князівська дружина. Свідчення про існування останньої, як справедливо зауважив Микола Рудь, містяться в Гельмольдовому описі облоги Старого Любека *руянами* [20, с. 10; 2, с. 195; 11, р. 71]. Утримання дружини, очевидно, здійснювалося за рахунок щорічних данин, сплачуваних усіма підвладними Генріху слов'янськими народами Полаб'я [2, с. 193, 195; 11, р. 68, 72]. Додаткові кошти мали надходити від ремесла і торгівлі, адже Гельмольд згадує про існування у Старому Любеку торгового осередку [2, с. 209; 11, р. 95], а результати археологічних досліджень вказують на функціонування тут ремісничих майстерень [27, с. 179].

Натомість, джерела нічого не повідомляють про наділення Генріхових дружинників земельними ленами. Можливо, що система була змішаною. Частину дружинників Генріх Готшалкович, діючи за прикладом конунга Нільса, розпорочив по цілій країні в якості урядовців, які, серед іншого, мали наглядати за збором податків [14], таким чином поєднуючи ці функції з функціями державців володіння. Інша частина (“молодша дружина”?) знаходилася разом з князем, як це було в момент несподіваного нападу *руян* на Старий Любек [2, с. 194-195; 11, р. 70-71]. Чисельність цієї дружини була невеликою, а позаяк швидко зібрати лицарів-ленників було б неможливо, Генріх, якому вдалося вислизнути з оточеної столиці, через чотири дні повернувся до Старого Любека з військом *гользатів* [2, с. 195; 11, р. 71].

Князівська дружина відіграла ключову роль в управлінні землями *вагрів, полабів, ободритів* і *варнів*, котрі віддавна входили до Ободритського князівства. Влада Генріха Готшалковича спиралася тут на систему градів [2, с. 192; 11, р. 67], ймовірно, почергово відвідуваних князем і контрольованих порівняно невеликими загонами його дружинників. Звідти ж здійснювався і нагляд за дотриманням правопорядку. Останній мав бути доволі ефективним, що дозволило Генріху розправитися з розбійниками і відступниками по цілій країні [2, с. 193]. Ободритський князь, очевидно, не надто покладався на народне ополчення, тож “наказав народу слов'янському, щоб [кожний] чоловік обробляв поле своє і займався справою корисною і підходящою” [2, с. 193; 11, р. 68]. І все ж, на битву проти конунга Нільса вийшла і піхота [15, р. 412], а, за словами Гельмольда, коли облога Гавельберга затягнулася, Генріх звернувся по допомогу до “ободритського народу” (“*Obodritorum populo*”) [11, р. 73].

Отже, син ободритського князя і данської принцеси, один з останніх представників епохи вікінгів, Генріх Готшалкович, ще в дитинстві ставши вигнанцем, впродовж усього життя за всяку ціну намагався здобути, зберегти і розширити свої спадкові володіння. Результатом політики цього князя стало створення поліетнічної слов'яно-германської держави, що складалася з давніх ободритських земель, Нордальбінгії і залежних слов'янських князівств. З точки зору західноєвропейського права ця держава була леном Саксонського герцогства. Князівська дружина і контроль над ключовими градами забезпечували відносно централізовану владу Генріха над землями *вагрів, ободритів, варнів* і *полабів*, а рівноправна особиста угода короля Генріха з народами Нордальбінгії створила передумови для підкорення племінних князівств *хижан, черезп'ян, руян, лінонів, брежан* і *гаволян*. Майстерно поєднуючи і чергуючи зазначені механізми влади Генріх Готшалкович використовував війська *нордальбінгів* і саксонських герцогів для підкорення слов'янських племен і князівств, а війська останніх – для війни з данським конунгом.

Така політика, однак, давала лише тимчасові результати. Адже мешканці держави Генріха Готшалковича ніколи не творили єдиного суспільства і належали до різних культурних світів. В князівстві християнина Генріха, за словами Гельмольда, ніде поза Старим Любеком “не було ні церков, ні священників” [2, с. 193; 11, р. 69]. І тільки напередодні смерті Генріха Готшалковича тут з'явився проповідник – св. Віцелін [2, с. 202, 207; 11, р. 84, 91]. Натомість релігійний розлом між слов'янами-язичниками і північними саксами-християнами мав, швидше, чисто номінальний характер і був відображенням давнього міжетнічного конфлікту, адже, за словами хроніста з Босау, *нордальбінги*, котрі вже 300 років мали бути християнами, як і *ободрити* шанували священні гаї та джерела [2, с. 207; 11, р. 93] і були вражені новизною проповідей св. Віцеліна про “блага прийдешнього життя і воскресіння тіла” [2, с. 208; 11, р. 93].

Джерела та література:

1. Адам Бременский. Деяния архиепископов Гамбургской церкви // Адам Бременский, Гельмольд из Босау, Арнольд Любекский. Славянские хроники / пер. с лат. И. В. Дьяконова, Л. В. Разумовской, редактор-составитель И. А. Настенко. – Москва: “СПСЛ”, “Русская панорама”, 2011. – С. 7-150.
2. Гельмольд из Босау. Славянская хроника // Адам Бременский, Гельмольд из Босау, Арнольд Любекский. Славянские хроники / пер. с лат. И. В. Дьяконова, Л. В. Разумовской, редактор-составитель И. А. Настенко. – Москва : СПСЛ, Русская панорама, 2011. – С. 151-304.
3. Лоршские анналы // Свод древнейших письменных известий о славянах. – Т. 2: VII-IX вв. – Москва: Издательская фирма “Восточная литература” РАН, 3 1995. – С. 442-445.
4. Саксон Анналист. Хроника. 741-1139 / Перевод с лат. и комм. И. В. Дьяконова, предисл. И. А. Настенко. – Москва: «SPSL»-«Русская панорама», 2012. – 712 с.
5. *Annales Hildesheimenses / contulit cum codice parisiensi Georgius Waitz // Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recuse.* – Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1878. – 69 p.
6. *Annales Mettenses Priores / primum recognovit B. de Simson // Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi.* – Hannoverae et Lipsiae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1905. – 119 p.
7. *Annales qui dicuntur Einhardi / post editorem G. H. Perzil; recognovit Fridericus Kurze // Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi.* – Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1895. – 204 p.
8. *Annales regni Francorum inde AB A. 741. us Que AD A. 829 qui dicuntur Annales Laurissenses maiores / post editorem G. H. Perzil; recognovit Fridericus Kurze // Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi.* – Hannoverae : Impensis Bibliopolii Hahniani, 1895. – 204 p.
9. *Annalista Saxo / herausgegeben von Klaus Nass // MGH. Scriptorum.* – Т. 37. – Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 2006. – 752 p.
10. *Chronicon Sancti Michaelis Luneburgensis / edidit Ludewicus Weiland // MGH. Scriptorum.* – Т. 23. – Hannoverae: Impensis Bibliopolii aulici Hahniani, 1874. – P. 391-397.
11. *Helmoldi presbyteri Bozoviensis Cronica Slavorum / post Johannem M. Lappenberg iterum recognovit Bernhardus Schmeidler // Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi.* – Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1937. – 284 p.
12. *Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum / herausgegeben von Bernhard Schmeidler // Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi.* – Hannoverae et Lipsiae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1917. – 353 p.
13. *Rocznik Świętokrzyski dawny // Monumenta Poloniae Historica = Pomniki dziejowe Polski / wydał August Bielowski.* – Т. 2. – Lwów: Drukarnia Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1872. – P. 772-774.
14. *Saxo Grammaticus. Gesta Danorum: kronika Danii / w-g oprac. Fr. Winkela Horna; z duńskiego przetł. Jan Wołucki.* – Sandomierz: Wydawnictwo Armoryka, 2014. – 456 s. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://sites.google.com/site/margreteerykiunia/44-saxo/ksiega-13>
15. *Saxonis Grammatici Gesta Danorum / herausgegeben von Alfred Holder.* – Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner, 1886. – 724 p.
16. *Vita altera Kanuti ducis / edidit G. Waitz // MGH. Scriptorum.* – Т. 29. – Hannoverae: Impensis Bibliopolii aulici Hahniani, 1892. – P. 11-20.
17. Войтович Л. В. Княжа доба на Русі: портрети еліти / Леонтій Войтович. – Біла Церква: Вид. Пшонківський О.В., 2006. – 784 с.
18. Павинский А. Полабские славяне в борьбе с немцами VIII-XII ст. / А. Павинский. – С. Петербург: Типография Ф.Сущинского, 1871. – 170 с.
19. Ронин В. Государство и общество у полабских и поморских славян / В. К. Ронин, Б. Н. Флоря // Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI-XII вв.) – Москва: Наука, 1991. – С. 116-137.
20. Рудь М. Державотворчі процеси на Полаб'ї у IX-XII ст. / М. Рудь // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. –Київ: ВІР УАН, 2013. – Вип. 75 (№ 8). – С. 9-12.

21. Balzer O. O kształtach państw pierwotnej Słowiańszczyzny zachodniej / Oswald Balzer // Balzer O. Pisma pośmiertne. – T. 3. – Lwów, 1937. – S. 5-226.
22. Bogusławski W. Dzieje Słowiańszczyzny północno-zachodniej do połowy XIII w. / Wilhelm Bogusławski. – T. 3. – Poznań: Druk Dziennika Poznańskiego, 1892. – 690 s.
23. Brüske W. Untersuchungen zur geschichte des Lutizenbundes. Deutsch-wendische Beziehungen des 10.-12. Jahrhunderts / Wolfgang Brüske. – Münster / Köln: Böhlau-verlag, 1955. – 256 s.
24. Fritze W. Probleme der abodritischen Stammes- und Reichsverfassung und ihrer Entwicklung vom Stammesstaat zum Herrschaftsstaat / Wolfgang H. Fritze // Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder / red.: Herbert Ludat. – Giessen: Wilhelm Schmitz verlag, 1960. – S. 141-219.
25. Giesebrecht L. Wendische Geschichten aus den Jahren 780 bis 1182 / Ludwig Giesebrecht. – T. 2. – Berlin: Rudolph Gaertner, 1843. – 380 s.
26. Labuda G. Z badań nad osadnictwem i ustrojem Słowian połabskich / Gerard Labuda // Slavia Occidentalis.– 1962. – T. 22. – S. 313-326.
27. Leciejewicz L. Główne problemy dziejów obodrzyckich / Lech Leciejewicz // Słowiańszczyzna Połabska między Niemcami a Polską. Materiały z konferencji naukowej, zorganizowanej przez Instytut Historii UAM w dniach 28-29 IV 1980 r. / Pod redakcją Jerzego Strzelczyka. – Poznań: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1981. – S. 167-182.
28. Slesvig. Regnal Chronologies [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://my.raex.com/~obsidian/scand.html#Slesvik>
29. Szejter A. Pod pogańskim sztandarem. Dzieje tysiąca wojen Słowian połabskich od VII do XII wieku / Artur Szejter. – Warszawa: Instytut Wydawniczy ERICA. – 355 s.
30. Turasiewicz A. Dzieje polityczne Obodrzyków: od IX wieku do utraty niepodległości w latach 1160-1164 / Adam Turasiewicz. – Kraków: „Nomos”, 2004. – 311 s.
31. Wachowski K. Słowiańszczyzna zachodnia / Kazimierz Wachowski / Posłowiem zaopatrzył Gerard Labuda. – Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego towarzystwa przyjaciół nauk, 2000. – 178 s.

Ростислав Вацеба

**ГЕНРИХ ГОТШАЛКОВИЧ – "КОРОЛЬ" СЛАВЯН И НОРДАЛЬБИНГОВ:
ПОЛИТИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ ПРАВИТЕЛЯ И ЕГО ГОСУДАРСТВА**

Статья посвящена политической деятельности ободритского князя Генриха Готшалковича. На основании письменных источников исследованы отношения с герцогами Саксонии Магнусом и Лотарем, датским конунгом Нильсом и ярлом Шлезвига Канутом, освещена политика по отношению к нордальбингам и славянским народам Полабья. Всесторонне рассмотрена политическая система государства князя Генриха, определен характер его власти на разных уровнях созданной им политической структуры и проанализированы главные механизмы, которые обеспечивали реализацию княжеской власти. Автор доказывает, что последняя основывалась не только на наследственных правах Генриха Готшалковича на ободритский трон, но и на военном потенциале княжеской дружины, ленно-вассальных отношениях с герцогом Саксонии, личном соглашении с нордальбингами.

Ключевые слова: Полабье, полабские славяне, ободриты, нордальбинги, Генрих Готшалкович.

Rostyslav Vatsaba

**HENRY THE SON OF GOTTSCHALK – “KING” OF THE SLAVS AND
NORDALBINGIANS: POLITICAL PORTRAIT OF THE RULER AND HIS STATE**

This article is dedicated to the activities of the Obotrite prince Henry the son of Gottschalk. Based on the recorded sources it presents a study of the relations with the dukes of Saxony Magnus and Lothair, the Danish king Niels and the jarl of Schleswig Canute, describes policy towards the Nordalbingians and Slavic peoples of Polabia. It also presents a comprehensive study of the political system of the prince Henry's state, defines the character of his power at various levels of the political structure he had created and presents analysis of the main mechanisms that ensured realization of the prince's power. The author proves, that this power was based not only on the right of Henry the son of Gottschalk to inherit the Obotrite throne, but also on the military potential of the prince's host, liege-vassal relations with the duke of Saxony, his personal treaty with the Nordalbingians.

Key words: Polabya, the Polabian Slavs, the Obotrites, the Nordalbingians, Henry the son of Gottschalk.

Стаття надійшла до редакції 8.11.2015